

MARC MAYER I OLIVÉ

Jeroni Pujades: les inscripcions al servei de la pàtria

RESUM

La revisió d'anteriors treballs sobre Jeroni Pujades ens permet en aquesta ocasió determinar amb un major nivell de certesa els seus mètodes i els seus principis com a historiador. El patriotisme és una característica essencial de la seva obra que en el camp epigràfic resulta nogensmenys d'una gran fiabilitat per a una part important de les inscripcions de Catalunya conegudes en el segle XVII.

ABSTRACT

The review of previous works about Jeroni Pujades allows us on this occasion to determine his methods and principles as a historian with a greater degree of certainty. Patriotism is an essential characteristic of his work that is nevertheless, in the epigraphic field, extremely reliable in regard to an important part of the inscriptions from Catalonia known in the 17th century.

MARC MAYER I OLIVÉ

Jeroni Pujades: les inscripcions al servei de la pàtria

Diverses vegades hem tingut l'oportunitat d'ocupar-nos de l'obra de Jeroni Pujades en relació, especialment, amb l'epigrafia.¹ En aquesta ocasió, més que ocupar-nos del contingut específic de les novetats o la informació de primera mà que, per al conjunt epigràfic de Catalunya, ha representat i representa l'obra d'aquest autor, ens preocuparem d'un aspecte més vinculat a una història més petita i més propera al sentiment patriòtic del mateix Pujades: el passat romà del poble al qual ell estava molt lligat i que el va veure morir el mes de gener del 1635, Castelló d'Empúries.

1. M. MAYER, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró», *Faventia* 2/2, 1980, p. 101-107; M. MAYER, «Epigrafia Hispànica y tradición literaria, con especial atención a la manuscrita», dins *Epigraphie hispanique. Problèmes de méthode et d'édition (Bordeaux 1982)*, Paris, Robert Étienne, 1984, p. 35-53, esp. 41-42; G. FABRE, M. MAYER, «*Falsae et alienae*: quelques aspects de l'application des critères d'Hübner à l'épigraphie romaine de Catalogne», *ibidem*, p. 181-193; M. MAYER, *L'art de la falsificació. «Falsae inscriptiones» a l'epigrafia romana de Catalunya, discurs d'inauguració del curs 1998-99*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998; X. ESPLUGA, A. GUZMÁN, M. MAYER, «L'epigrafia a la *Crònica* de Jeroni Pujades (1569-1635)», dins *Història i Llegendes al Renaixement. Actes del IV Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga*, Girona, Universitat de Girona, Diputació de Girona (= *Estudi General*, 23-24), 2003, p. 213-226. Altres referències a G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, I. Barcelone (sauf Barcino)*, Paris, Robert Étienne, 1984 (= *IRC I*); G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, III. Gérone*, Paris, Robert Étienne, 1991 (= *IRC III*); G. FABRE, M. MAYER, I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne, V. Suppléments aux volumes I-IV et instrumentum inscriptum*, Paris, Robert Étienne, 2002 (= *IRC V*).

Ho fem a més a més en el moment en el qual ja podem comptar amb un treball modern de referència per a aquest autor, que ens permet seguir les vicissituds de la seva obra principal: la *Corònica universal del Principat de Catalunya*.² En aquesta ocasió el nostre treball es limitarà a estudiar els materials referents a l'epigrafia romana de Catalunya d'aquesta primera edició, deixant de banda les successives versions de l'obra.

La metodologia de Jeroni Pujades en relació amb l'epigrafia fou l'objecte d'un treball anterior específicament dedicat al tema del seu «modus laborandi»;³ creiem que és útil de nou tornar sobre algun aspecte d'aquesta manera de fer, tot precisant de bell antuvi quines foren les seves intencions, unes intencions que condicionaran posteriorment totes les seves accions i la seva singularitat en el panorama dels estudiosos que s'interessaren per l'epigrafia a la seva època.⁴ Si empenem aquesta nova via podem observar com el seu propòsit resta clar en la «Resposta a una carta de Ioan Puiadas Vilar honcle Paternal del autor»:

Pero això no puch jo pensar succehesca en Cathalunya: ahont hi ha tanta magnanimitat, noblesa, estudis bons judicis, y enteniments docils. Que si los Latins, Alemanys, Francesos, Grechs, Castellans, Aragonesos y Valencians, celebran els

2. *Coronica universal del Principat de Cathalunya dirigida als illustres y de molta Magnificencia Senyor Francesch Palau, Ioseph Dalmau (en Drets Doctor,) Ciutadans honrrats, Bernardi de Aranchapi Militar, Luch Talavera Mercader, Antoni Magi Bassa Ferrer, Concellers, y savi Consell de Cent, de la Fidelissima y Insigne Ciutat de Barcelona. Composta per Hieronym Pujades en Drets Doctor, natural de la matexa Ciutat*, En Barcelona en casa de Hieronym Margarit, 1609 (hi ha una edició facsímil, Valladolid, Ed. Maxtor, 2009). Cf. E. MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2010, amb una completa bibliografia i elenc complet de les edicions i versions. Anteriorment, E. MIRALLES, «La *Corònica universal del principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada», *Llengua & Literatura*, 13, 2002, p. 223-272. No es pot passar per alt el valor del *Dietari* de l'autor, del qual disposem d'una bona edició a càrrec de J. M. CASAS HOMS: Jeroni Pujades, *Dietari*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975-1976; resulta encara indispensable R. GUILLEUMAS DE RUBIÓ, «El *Dietari sisè* de Jeroni Pujades a la Biblioteca Universitària de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 32, 1967-1968, p. 37-36; cf., a més, R. TORRENT ORRI, «La Crònica de Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, 3, 1962, p. 53-99; ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica*», p. 219.

3. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica*...», esp. p. 222-225.

4. Cal remetre de manera general per a aquest període al fonamental i erudit estudi d'H. GIMENO PASCUAL, *Historia de la investigación epigráfica en España en los siglos XVI y XVII a la luz del recuperado manuscrito del Conde Guimerá*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1997, on es pot copsar el complex panorama i entrellat de relacions i influències.

seus Coronistas: y los Cathalans ab tanta benivolencia admeten als uns y als altres, y honrran als forasters: no me han de admetre a mi, que so de la nació y patria? No ajuntara lo amor, als que no separa lo cel? O dividirá per ventura la emulacio los que à units la nació? No serán conformes en opinio, los que son ab mi una mateixa cosa, en lo fer de Cathala? No judicaran almanco, que com aquells qui son estat en Athenas entenen millor les histories de Grecia: y los llibres de Virgili, los perills de Silla y Charibdis, les Sirenes de Homero, y la boca del riu Tiber, aquells que han navegat desde Troya à Italia: axi tindre alguna major noticia dels llochs de nostra terra, que los que de pas han estat en ella? Y si ab tot axo per fer los altres de major autoritat, lletres y reputacio, merexen (com es just) mayor honor mundà: acontentarme: que com diu sant Hieronym, al temple del señor, offeria cada qual conforme la sua possibilitat. Alguns or, altres plata: uns pedres precioses, purpura, olanda: qui esmeraldas, qui jacintos y otras joyas preciosas. Y jo me acontentare de que puga presentar unas pobres pells y pels de cabra. Que lo Apostol sanct Pau les coses objectes y dejectades, judicava per mes necessaries.

Evidentment, el patriotisme i l'amor envers la història pàtria ocupen una posició de relleu en el seu pensament, com resulta ben palès en aquest passatge. És clara també la convicció que la seva tasca contribuirà a dotar Catalunya de l'obra històrica que es mereix i que sap, amb totes les protestes de modèstia, que no quedarà en un nivell inferior, ans fins i tot superior, del que s'ha fet anteriorment, tant per la seva proximitat al país, com pel seu coneixement directe dels documents.

Un segon element resulta de capital importància: l'afirmació categòrica del rigor i l'honestedat del seu mètode i actitud, motiu cabdal del seu «prolech»:

Y per que no aparega contenir indoctes faules, y fingides troves: com digueren lo summo Pontifice y Apostol sanct Pere, y lo justicier Emperador Iustinia: certifich al lector: que no escriure cosa sens autoritat, y testimoni: o sens donar la raho me aura mogut à seguir lo que dire. Demanera, que podrá facilmente ferse la censura de la veritat.

Si el jurista historiador vol seguir aquest camí no pot mancar una referència a la figura d'Antoni Agustí, fonamental model per a Jeroni Pujades, que és esmentat com a exemple de rigor, de ciència i d'independència crítica:

Sos apuntare: que Don Antoni Agusti dignissim Archebisbe de Tarragona Primat de Espanya, apres de cançat lo enteniment en imitar à Budaeo, en fer les emmendacions del Dret, aver doctissimament advertit, com se tenen de escriure los llochs mendosos y defectuosos: à la fi, en lo nove dels seus Dialogos diu: rasament. Que les regles dels Grammatichs en la Orthographia, no son sempre certes.

Feta la menció indispensable d'Antoni Agustí,⁵ Pujades ha establert els principis, ens atreviríem a dir que ètics i epistemològics, de la seva activitat històrica. La independència crítica d'Antoni Agustí se li encomanà, sens dubte, car en alguns punts, en tractar de les inscripcions que el savi arquebisbe de Tarragona havia analitzat, s'atreveix, amb circumloquis i excuses, a discrepar-ne, tot aprofitant per fer-ne un nou elogi.⁶

L'ordenació de la història romana de Catalunya prenent com a element principal i gairebé únic l'epigrafia i ordenant la seva exposició per «famí-

5. Cf. els estudis recollits a M. H. CRAWFORD (ed.), *Antonio Agustín between Renaissance and Counter-Reform*, London, The Warburg Institute, 1993, i en els dos volums de les *Jornades d'Història: Antoni Agustín i el seu temps (1517-1585)*, Tarragona, Hemeroteca de Tarragona-Arquebisbat-Facultat de Filosofia, 1988; M. MAYER, «Antonio Agustín entre política y humanismo: reflexiones sobre su aportación a la Epigrafía», dins J. M. MAESTRE, J. PASCUAL, L. CHARLO (ed.), *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Antonio Fontán*, vol. III, 1, Alcañiz-Madrid, Instituto de Estudios Humanísticos-Universidad de Cádiz, 2002, p. 359-373; J. CARBONELL, *Epigrafia i numismàtica a l'epistolari d'Antonio Agustín (1551-1563)*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1992 (microfitxa); F. MIQUEL ROSELL, «Epistolario de Antonio Agustín. MS 53 de la Biblioteca Universitaria de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 13, 1940, p. 113-202; C. FLORES SELLÉS, *Epistolario de Antonio Agustín*, Salamanca, Universidad, 1980; C. FLORES SELLÉS, «Respuestas inéditas de Antonio Agustín a consultas de amigos», *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid*, 73, 1987-1988, p. 111-185; J. L. FERRARY, *Correspondance de Lelio Torelli avec Antonio Agustín et Jean Matal (1542-1553)*, Como, Edizioni New Press, 1992; J. CARBONELL, «Quatre cartes desconegudes de l'arquebisbe de Tarragona Antonio Agustín», *Faventia*, 12/13, 1990-1991, p. 337-352; M. MAYER, «El hortus arqueològic de Antonio Agustín según el manuscrito de Antonio de Povillon», dins C. SCHRADER, C. JORDÁN, J. A. BELTRÁN (ed.), *Didaskalos: Estudios en homenaje al profesor Serafín Agud con motivo de su octogésimo aniversario*, Zaragoza, Universidad, 1998, p. 217-224. Una bibliografia fonamental es pot trobar a M. MAYER, s.v. «Antonio Agustín y Albanell», *Diccionario biográfico español*, Madrid (en premsa).

6. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica...*», p. 224, per a un d'aquest casos de discrepància en tractar de la inscripció de l'arc de Berà on confronta la pròpia lectura amb la d'Antoni Agustí, cf. PUJADES, *Corònica...*, f. 173v per a la imatge i f. 174 per a la discussió. Cf. X. DUPRÉ, *L'arc romà de Berà (Hispania Citerior)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994, p. 42-52, per a aquesta i d'altres qüestions de l'arc de Berà en l'obra de Pujades.

lies», una ordenació i un agrupament realitzats en funció dels *nomina* dels personatges esmentats a les inscripcions, la qual cosa respon als criteris de l'època, inspirats en els exemples del renaixement tardà italians, tanmateix, no podem dubtar que la figura de l'obra d'Antoni Agustí hi és darrere, com hi era també la de Ponç d'Icard,⁷ malgrat que aquesta última no sempre ha estat compresa de manera prou correcta i completa.

Una vegada establerts aquests paràmetres en els quals el rigor i el patriotisme semblen jugar un paper decisiu convindrà detenir-se en la revisió d'un punt que despertà ja anteriorment el nostre interès i que convé, en aquesta ocasió, revisar de nou: els «falsos» de Castelló d'Empúries.⁸

Com és ben sabut, l'epigrafia que es pot atribuir a Castelló d'Empúries és escassa, i així és malgrat el fet que Jeroni Pujades hi residí i que segurament durant la seva presència a la vila intensificà la recerca de documents.⁹ L'única inscripció atribuïble amb certesa és *IRC* III 183, una inscripció funerària fragmentària, ingressada el 1955 al Museu Arqueològic de Girona, procedent del convent de Sant Domènec i coneguda a la bibliografia des de finals del segle XIX.¹⁰ La inscripció sembla, per tant, no haver estat coneguda per Jeroni Pujades que, no obstant això, recull dues altres inscripcions també funeràries que atribueix a aquesta població.

7. L'obra de Ponç d'Icard fou publicada en la seva versió castellana a Lleida: *Libro de las Grandezas de Tarragona*, Lleida, Pedro de Robles i Juan de Villanueva, 1573. Cf. E. DURAN, *Lluís Ponç d'Icard i el llibre de les Grandeses de Tarragona*, Barcelona, Curial, 1984, i recentment M. MAYER, A. GUZMÁN, «Jerónimo Osório y el humanismo peninsular del siglo XVI: Antonio Agustín y Lluís Ponç d'Icard», dins *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Antonio Prieto*, Alcañiz / Madrid, Instituto de Estudios Humanísticos / CSIC, 2009, p. 1351-1358. E. Miralles mostra com Antoni Viladamor se serví només d'aquesta obra (MIRALLES, «Fonts i criteris de compilació», p. 237). Potser Pujades pogué conèixer o tenir referències del *Libre dels Epigrammes* o *Epigrammata Antiquae Urbis Tarracone*, manuscrit original de Ponç d'Icard conservat avui a la Herzog-August-Bibliothek de Wölfenbüttel (Cod. Guelf. 20.II Aug. 4°), cf. en relació amb aquest manuscrit *IRC* II, p. 140-145.

8. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica...*», p. 225-226.

9. Sobre alguns aspectes de l'activitat de Pujades a Castelló d'Empúries, cf. MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades...*, p. 80-82, 97-98, i sobre la mort p. 159-160 i 164. Per documentar la seva curiositat pels documents epigràfics vegeu *IRC* III 224, ad *IRC* V p. 109, on es recullen totes les referències a un *signaculum* de la zona de Besalú que fou comunicat a Jeroni Pujades per J. B. Pont en una lletra del 6 de desembre del 1612, conservada al Fons Baluze de la Biblioteca Nacional de França (París), ms. Espagnol 238, f. 183v; cf. M. MAYER, «Un nou signaculum de Camderà (Besalú, Girona)», *Anuari de Filologia*, XVII, 1995, secció D, núm. 6, 189-190.

10. Cf. *IRC* III 183, p. 169, amb la bibliografia corresponent.

Una breu part de la nostra aportació es vol dedicar a examinar aquests dos documents, evidentment falsos, tenint en compte que han estat manipulats i atribuïts erròniament. La nostra anàlisi es mourà a l'entorn de dos eixos principals: la tècnica de construcció, manipulació o composició i, un fet molt important, la raó donada per llur atribució a Castelló d'Empúries, producte també d'un malentès o, potser millor, d'una mixtificació històrica. Les causes en resultaran ben clares: el patriotisme local, és a dir la voluntat d'ennobrir la ciutat, seu del comtat on Pujades exercí les seves funcions. Jeroni Pujades, però, no sembla haver estat l'origen d'aquests dos testimonis, que s'han considerat coneguts des d'un moment més antic, en raó de l'atribució a Antoni Agustí, o Agustín, del manuscrit 858 de la Biblioteca Universitària de Barcelona; la seva única responsabilitat semblaria, si aquest fet fos cert,¹¹ haver estat massa crèdul: malgrat la indeterminació de no indicar la font, potser per un escrúpol d'exhaustivitat els va incloure a la seva *Corònica*. Hem tingut, però, l'ocasió de posar en dubte aquesta aparent inadvertència mesclada amb credulitat, puix que, com vàrem indicar en un treball anterior,¹² el manuscrit 858 de la BUB presenta inscripcions copiades per una mà posterior a la publicació de la *Corònica* de Pujades i que semblen, per les anotacions que les acompanyen, derivar d'aquesta obra. Això, doncs, posaria en crisi la «presumpta innocència» de Pujades i el situaria com a font directa i primera de les dues inscripcions falses o interpolades atribuïdes a Castelló d'Empúries. A favor d'aquesta segona possibilitat juga el fet que no esmenti les seves fonts, mentre que, en canvi, com fa en els casos en què ha pogut veure o té una referència directa de les peces, n'indiqui amb claredat el lloc de la troballa o el de conservació.

Ens resistim, però, a creure en la mala fe de Pujades: en cap moment ens diu que les hagi examinat personalment, com fa en altres casos; és possible, doncs, pensar en una font o en una informació no explicitada, creguda

11. En un treball anterior acceptàrem encara l'autoria d'Antoni Agustí del ms. 858 de la BUB, tal com havia proposat E. Hübner a *CIL* II, p. XV-XVI, núm. 32, esp. p. XV, i així es reflecteix encara a *IRC* I-IV, cf. M. MAYER, «Notas sobre epigrafía romana barcelonesa (Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona)», dins *XIV Congreso Nacional de Arqueología (Vitoria 1975)*, Zaragoza, Universidad, 1977, p. 889-898.

12. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica*...», p. 225-226.

sense esperit crític i amb una certa obnubilació de servei a la ciutat amb què estava tan vinculat: un cas més de patriotisme local.

Examinem, doncs, breument el contingut d'aquestes dues inscripcions, que foren ja incloses com a falses atribuïdes a Castelló d'Empúries en el volum II del *Corpus inscriptionum Latinarum*¹³ i contingudes al f. 110v de la *Corònica* (Fig. 1):

Figura 1.

13. Obra d'E. Hübner i editat a Berlín l'any 1869, *CIL* II 426* i 428*; cf. *IRC* III, p. 189.

Segons Pujades fou trobada «en lo monestir de St. Francesc en las ruy-nes del dormidor». La tècnica de composició és clara. Se sobreposen dos formularis ben coneguts: la dedicatòria a un *Genius*, els falsos ligorians de Roma donen un bon número de casos i la fórmula habitual de les inscripcions votives *pro salute* amb especificació de qui i tancant amb les sigles V.L.S. Resulta clar que la inscripció és incompleta a la seva part esquerra i que el beneficiari del vot seria més d'un: *P(ubli) (et) C(ai) Laeli[orum] L(uci) f(iliorum) Gemi[norum]*, la qual cosa suposaria per a les sigles V.S.L. un desenvolupament: *V(otum) L(ibentes) S(olverunt)*. No trobem paral·lels propers per a aquest evident fals revelat per la forma *CAST* de la segona línia i la forma sospitosa de comentari que en fa Pujades, davant la possible objecció d'homonímia amb *Castulo*, tot mostrant l'abundor de noms duplicats en el món romà i en especial a *Hispania*. Evidentment un *Gen(io) Cast(ulonensi)* és la lectura esperada que justificaria que Castelló és una segona *Castulo*, la qual cosa vindria refrendada per l'altra inscripció trobada en els voltants de la vila. Val a dir que en aquest cas el formulari és força convincent i que potser respon a una inscripció real interpolada, encara que, evidentment, res no prova que la inscripció tingui l'origen pretès. El fet que sí que és evident és que la forma *CAST* ha estat introduïda tenint present el nom antic *Castulo* i que es vol fer de la debilitat de la conjectura en raó de la pretesa homonímia un argument de força, tot donant paral·lels que es coronen amb la presència d'un nou epígraf que corroboraria la veracitat de la teoria.

Aquest segon document, recollit en el mateix f. 110v, provindria d'una «sepultura fora de la vila en el camí del Gorch Martell» i el seu text és:

DMS
L. TVSCVS. CAST
GN. F. OPT.
AN. XXX. H. S.
IVLIA. FELIS
SOROR. F. C. S. T. T.

El text és molt menys elaborat que en el cas anterior i presenta de nou un element definitivament sospitós, *CAST*, que també, altra vegada, es pretendrà que sigui llegit com *Cast(ulonensi)*, la qual cosa complicaria un formulari amb un *nomen* inexistent com a tal *Tuscus*, encara que es

podria evidentment corregir en *Tuscus*; o bé interpretant la L inicial no com el *praenomen* *L(ucius)*, sinó com l'abreviatura d'un *nomen* comú com *L(icinius)*; podríem suposar que *Tuscus* seria un *cognomen* que en aquest cas ens és ben conegut.¹⁴ L'ordre resulta en tots dos casos un xic arbitrari: *praenomen* o *nomen*, segons es decideixi llegir la L inicial, *nomen* o *cognomen*, depenent de quina hagi estat l'opció anterior, *origo* i *filiació*, seguida, en el cas que ens inclinem per la primera de les interpretacions, és dir la L inicial com a *praenomen*, per un *cognomen* *Opt(atus)*. Si, contràriament, pensem en la segona de les possibilitats de reconstrucció no ens queda aparentment altra possibilitat que considerar OPT o bé com l'inici d'un segon *cognomen*, cosa força improbable, o bé com el d'un càrrec tipus *optio*, evidentment un grau militar.

Si la forma inicial *DMS* no és gaire freqüent a la zona d'on es pretén que vingui la inscripció, el formulari que segueix tampoc no és corrent en la seva totalitat: cap problema en la indicació d'edat *AN(norum) XXX (triginta)*, però el cas de *H. S. [E]*, a completar com *H(ic) S(itus) [E(st)]*, és poc comú en combinació amb la fórmula inicial de la inscripció en la zona. *IVLIA FELIS*, que s'ha de llegir *FELIX, SOROR F(aciendum) C(uravit) S(it) T(ibi) T(erra) [L(evis)]*, no té des d'un punt de vista epigràfic problemes, però sí que els té l'acumulació de formularis, que no resulta usual, de nou, en el territori.

Podem veure, doncs, que amb una certa dificultat és possible de tota manera salvar el contingut d'aquesta segona inscripció, que podríem suposar troscejada i d'integració complicada, com a possible origen dels problemes, encara que tots els elements que la componen resulten versemblants, a excepció de la sospitosa repetició de *CAST*. No hi ha dubte que ens trobem davant d'una interpolació d'una inscripció, d'un origen que no podem precisar, o bé davant la composició d'una de nova a partir d'elements d'altres dues amb la inclusió de l'«indispensable» *CAST*.

Una actitud benèvola ens podria induir a pensar que l'existència de les inscripcions fou real i que només foren interpolades les còpies amb el *CAST* únicament en el primer cas, i amb el *CAST* i una recomposició errada en

14. I. KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Helsinki-Helsingfors, Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Litterarum, 1965, p. 51 i 188, dels 44 exemples coneguts 23 corresponen a *Hispania* i serien una bona mostra de la potència de la colonització itàlica.

el segon, però, sens dubte, això és seguir massa el joc. El més prudent és considerar que són productes que no han tingut altra realitat que la del paper. Malgrat tot això l'anàlisi no resulta inútil, car ens permet precisar els coneixements epigràfics de qui va forjar les inscripcions, que no dubtem a qualificar de molt elevats pel seu moment.

Si Jeroni Pujades en fou responsable no podem dubtar que un text que ell mateix també recull a la seva obra *CIL* II 426* hi pogué tenir una importància fonamental: *cn. et p. scipionibus e. patric. / corneliorum gente communi / patriae impensa castulon. / benef. memores aras et / templa ad XX p. divisa erexere*. Resulta estrany que, malgrat que Ambrosio de Morales reculli aquesta inscripció a les seves *Antigüedades* (f. 61v), no ho faci Jeroni Pujades, potser pel fet de considerar-la massa sospitosa. De tota manera, és possible que el *Castulon* i la referència que porta «en Castellón cabe de Ampurias» haguessin donat inspiració, o bé una pauta, a les dues inscripcions atribuïdes a la mateixa procedència que documenta Pujades, pel que sembla, per primera vegada.¹⁵

Recull també un text molt significatiu per a un historiador que dóna, sota forma d'epígraf, *CIL* II 427* (Fig. 2), una informació consistent sobre l'origen d'Empúries i els seus cultes, en especial el de la Diana Efesia. Pujades, en recollir-la (f. 136), té cura d'emparar-se en l'autoritat de Morales i Viladamor, que generalment considera suficients per certificar la fiabilitat, o no invenció, de les dades, i les complementa amb l'esment de Juan de Mariana, del cardenal Margarit,¹⁶ i precisa que Morales seguí Sozomé de Pistoia. Un elenc prestigiós que segurament podria cobrir un dubte personal.

Recull també Pujades un dels falsos atribuïts a Roses, és el cas de *CIL* II 430*, per al qual cita (f. 183 v) l'autoritat d'Ambrosio de Morales, que ho va prendre de Ciríac d'Ancona; no recull, en canvi, *CIL* II 431* amb la mateixa atribució i procedència, però amb un formulari més extravagant.

15. La inscripció ha tingut també una important documentació historiogràfica com atribuïda a Cazlona, cf. *CIL* II p. 42*. Per als falsos de *Castulo*, singularment abundosos, cf. *CIL* II p. 33*-34*.

16. Sobre el cardenal de Girona, Joan Margarit i Pau cf. R. B. TATE, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970; R. B. TATE, *Joan Margarit i Pau, cardenal i bisbe de Girona*, Barcelona, Curial, 1976. Sobre el jesuïta Juan de Mariana cf. G. CIROT, *Études sur l'historiographie espagnole. Mariana historien*, Bordeaux, G. Gounouilh, 1905; A. SOONS, *Juan de Mariana*, Boston, Twayne, 1982; J. HUERTA DE SOTO, «Juan de Mariana and the Spanish Scholastic», dins R. G. HALCOMBE (ed.), *Fifteen Great Austrian Economists*, Auburn, Al., Ludwig von Mises Institute, 1999, p. 1-11.

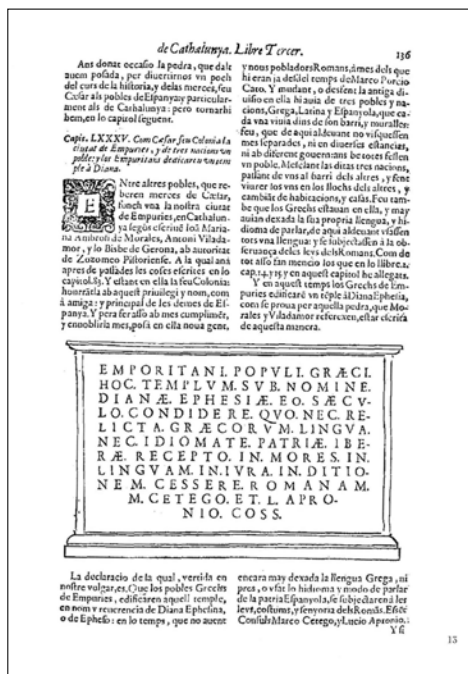

Figura 2.

Igualment deixa de banda *CIL II 425**, atribuït als encontorns de Girona, però que no és recollit per Morales, per la qual cosa no podem parlar de l'aplicació d'un criteri de selecció per part de Jeroni Pujades.

Naturalment si atenem al número d'altres falsos que recull l'obra de Pujades podem observar que el número és considerablement crescut, però en tots els casos dona una referència historiogràfica que el deslliura de responsabilitat, d'acord amb el seu principi metodològic, encara que diu poc del seu esperit crític. És el cas, per exemple, del famós fals de *Telungus Bachius*, la fiabilitat del qual es basa per part de l'historiador (f. 56) en la citació i l'ús que en fan Florián de Ocampo i Pere Antoni Beuter.¹⁷

17. *CIL II 421**. Cf. MAYER, *L'art de la falsificació...*, p. II i 23. Sobre Florián de Ocampo continua la validesa de G. CIROT, «Florian de Ocampo. Chroniste de Charles-Quint», *Bulletin Hispanique*, 16, 1914, p. 307-316. Sobre Pere Antoni Beuter cf. V. J. ESCARTÍ, «Narrar la historia remota de un país: Beuter y la Història de València», *Especulo. Revista de estudios literarios*. Universidad

La credulitat es fa evident davant *CIL* II 410*, que Pujades (f. 116v), contra l'opinió d'Antoni Agustí, considera bona, tot emparant-se de nou en un seguit de fonts: Apianus i Amantius,¹⁸ Ciríac d'Ancona¹⁹ i Jeroni Pau.²⁰ La inscripció és atribuïda a Barcelona, i pot ser que ens trobem una vegada més davant d'un patriotisme local que impedeix a l'historiador de renunciar a les dades disponibles, per més que siguin objecte de discussió o de sospita.

A favor d'aquesta suposició es poden adduir les inscripcions falses *CIL* II 411* també de Barcelona, que Pujades (f. 164v) accepta per l'autoritat de Morales i Viladamor i, sobretot, per *CIL* II 247*, que la tradició atribueix també a Logronyo i a Calahorra, però que, seguint novament el parer de Morales i Viladamor, Pujades (f. 118v) situa prop de Vic. El text és força interessant per les variants entre les diverses versions, la de Pujades coincideix amb la del manuscrit 858 de la BUB (f. 83) i pot ser una bona prova de la dependència d'aquest últim de la *Corònica*, com ja hem indicat més amunt. Podem també esmentar, per reforçar sigui la credulitat interessada de Pujades sigui la possible dependència del manuscrit de la BUB respecte de la seva obra, la inscripció falsa *CIL* II 231*, que la tradició col·loca en una indeterminada Maramesar,²¹ que ja era coneguda per Onofrio Panvinio, i

Complutense de Madrid, URL: <http://www.ucm.es/info/especulo/numero_44/beutervera.html>; V. J. ESCARTÍ, «Introducció», dins P. A. BEUTER, *Primera Part de la Història de València*, València, Universitat, 1998, p. 7-32.

18. Es tracta de P. APIANUS, B. AMANTIUS, *Inscriptiones sacrosanctae vetustatis non illas quidem Romanae sed totius fere orbis*, Ingolstadt, 1534.

19. Cf. MAYER, *L'art de la falsificació...*, p. 20-23, amb bibliografia; cf. també H. GIMENO, «El despertar de la ciència epigràfica en Espanya. ¿Ciriaco de Ancona: un modelo para los primeros epigrafistas españoles?», dins G. PACI, S. SCONOCCHIA (ed.), *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'Umanesimo*, Reggio Emilia, Diabasis, 1998, p. 373-374; G. VAGENHEIM, «Le raccolte di iscrizioni di Ciriaco d'Ancona nel carteggio di Giovanni Battista de Rossi con Theodor Mommsen», *ibidem*, p. 477-519; M. MAYER, «Ciriaco de Ancona, Annio de Viterbo y la historiografía hispánica», *ibidem*, p. 349-357; G. GONZÁLEZ GERMAIN, «Ciriaco d'Ancona i la tradició dels falsos epigràfics. Una mirada nova», dins E. BORRELL VIDAL, L. FERRERES PÉREZ (ed.), *Artes ad humanitatem: Literatura, art i didàctica a l'entorn del món clàssic. Actes del XVIè Simposi d'Estudis Clàssics*, Esperança Borrell i Lambert Ferreres (ed.), 2 vols., Barcelona, 2010, II, p. 77-85.

20. Cf. MAYER, *L'art de la falsificació...*, p. 21; cf. M. VILALLONGA (ed.), *Jeroni Pau: obres*, Barcelona, Curial, 1986, vol. I, p. 306-309.

21. Pujades indica «en las ruynes de Maramesa». *CIL* II, p. 25* s'inclina en canvi per situar aquest fals entre els pertinents a Clunia, basant-se en les altres fonts que assenyalen Maramesar o

que el cardenal Cesare Baronio havia citat en els seus prestigiosos *Annales*, com ho havia fet també el comentari a Cèsar d'Aldo Manuzio, que considerava fals el testimoni.²² Evidentment, Pujades (f. 159) pot dependre de Morales, el qual sabem que en aquest cas manifesta la poca certesa que li inspira el document.²³ Seria, doncs, Pujades el primer a interpretar Maravesar com Manresa i això faria que el manuscrit 858 de la BUB indiqui «en las ruinas de Manresa». Pujades ompliria així un buit important que preocupà també altres historiadors com Joan Gaspar Roig i Gelpí, que també volgué dotar «Minorisa» d'inscripcions romanes.²⁴ El testimoni considerat vàlid no és cosa poc important ja que serveix per tal que, com que es tracta d'una inscripció que creu que pressuposa una arribada de l'emperador Neró, Pujades (f. 159v) situï en aquell moment el martiri de Luci, bisbe de Barcelona. Aquesta inscripció és recollida pel manuscrit 858 de la BUB (f. 16v), que, com hem dit, una vegada més sembla dependre de Pujades i no inversament, com havia cregut E. Hübner a *CIL* II. La conseqüència més evident és demanar-nos si Jeroni Pujades no hauria volgut cobrir amb aquesta arriscada i irreal atribució un buit d'informació evident en la do-

Maravesar, encara que també hi ha la indicació d'un pagus *Marquesiae in Lusitan(ia)*. El ms. 858 de la BUB diu, en canvi, taxativament, «en las ruinas de Manresa» (f. 16v).

22. Cf. de forma general M. MAYER, «El canon de los humanistas de su tiempo interesados en la epigrafía y las antigüedades clásicas según el criterio de Onofrio Panvinio», *Sylogae Epigraphica Barcinonensis (SEBarc)*, VIII, 2010, p. 29-65, amb bibliografia, i també el fonamental estudi sobre Panvinio de J.-L. FERRARY, *Onofrio Panvinio et les Antiquités romaines*, Roma, École Française de Rome, 1996. Sobre Aldus Manutius cf. *CIL* II, p. XIV-XV, núm. 31; cf. M. J. LOWRY, *The World of Aldus Manutius: Business and Scholarship in Renaissance Venice*, Oxford, Blackwell, 1979. Sobre el cardenal Cesare Baronio vegeu R. DE MAIO, L. GULIA, A. MAZZACANE (ed.), *Baronio storico e la controriforma. Atti del Convegno internazionale di studi. Sora 6-10 ottobre 1979*, Sora, Centro di Studi Sorani «Vincenzo Patriarca», 1982 (cf. esp. S. GRASSI FIORENTINO, «Note sull'antiquaria romana nella seconda metà del secolo XVI», p. 197-211), i R. DE MAIO, A. BORROMEO, L. GULIA, G. LUTZ, A. MAZZACANE (ed.), *Baronio e l'arte. Atti del Convegno internazionale di studi. Sora 10-13 ottobre 1984*, Sora, Centro di Studi Sorani «Vincenzo Patriarca», 1985.

23. E. Hübner, a *CIL* II, p. 25*, recull textualment el testimoni d'Ambrosio de Morales: «Morales *cor.* 1 f. 265 qui adnotat: "yo no la he visto, la tengo por relación antigua de quien la saco de la piedra, que anda desde entonces en España entre los hombres amigos de las antigüedades; trato de ella con este recato, como suelo, cuando no estuviera muy satisfecho con la certidumbre"».

24. Cf. FABRE, MAYER, «*Falsae et alienae...*», p. 185-186 i 192; *IRC* I, p. 63 notes 3 i 5. Cf. els falsos recollits a *CIL* II 389* i 392*, dedicats a l'emperador Adrià i a Pompeu Magne, respectivament, que esmenten un suposat *ordo Manres(ensis)* i són atribuïts a Tarragona; també MAYER, *L'art de la falsificació...*, p. 12.

cumentació d'una possible Manresa romana i ensems explicar l'efecte de la primera persecució de cristians a la seva ciutat de Barcelona.

Morales i Ponç d'Icard el porten a recollir *CIL* II² 14, 3* (= *CIL* II 393*),²⁵ que celebra l'erecció, que Pujades relata amb cert grau de satisfacció (f. 137 v), d'una estàtua a Tarragona al gran Marc Tul·li Ciceró per part dels *Arpinates*, els habitants de la ciutat que va veure néixer l'orador.

Resulta en canvi difícil avaluar què hi ha de credulitat o de bona fe quan recull (f. 162 i 163 v) *CIL* II² 14, 21*, 23* i 19* (= *CIL* II 386*, 387^a* i 385*), on el caràcter de les inscripcions i la seva proximitat tipològica amb d'altres d'autèntiques potser posaren a prova el mètode de Pujades, que s'inclinà per l'acumulació, tot refiant-se de Pere Miquel Carbonell, els *Memorabilia* manuscrits del qual té en tanta consideració. El mateix passa amb *CIL* II² 24* (= *CIL* II 388*), on Pujades, en el cas d'una inscripció suspecta d'Adrià de Tarragona (f. 177), segueix els «manuscrits memorables» de Carbonell.

El desig de no deixar zones sense documentació porta sens dubte a l'acceptació (f. 144v), amb l'aval de Morales i Viladamor, de *CIL* II 260* referent als Cerretans, que la tradició situa bé sigui prop de Lleida, al Pirineu o a Puigcerdà.²⁶

No continuarem amb els falsos i entrarem en altres elements que ens il·luminen sobre la manera d'actuar de Pujades davant els documents epigràfics. Havíem assenyalat en un treball anterior la capacitat de Jeroni Pujades de fer exàmens autòptics de les inscripcions i el valor i la minuciositat que tenen en alguns casos.²⁷ Hem d'afegir ací que els gravats que acompanyen la seva obra, malgrat les dificultats de reproducció de l'im-

25. Les inscripcions de Tarragona indicades amb les sigles *CIL* II² 14, corresponen a la numeració, G. ALFÖLDY, J. M. ABASCAL PALAZÓN, M. MAYER OLIVÉ, A. U. STYLOW, adiuante M. SCHMIDT (ed.), *Corpus inscriptionum Latinarum II. Inscriptiones Hispaniae Latinae, ed. altera, fasc. 14, secunda pars*, Berlin-New York, 2010, a càrrec de G. Alföldy.

26. *CIL* II 260* en contra del que fa habitualment no menciona en aquest cas el testimoni de Pujades. Cf. per a aquests falsos de la Cerdanya, M. MAYER, I. RODÀ, «Epigrafia romana de la Cerdanya», dins *Estat actual de la recerca arqueològica a l'Istme Pirinenc. Homenatge al Dr. Miquel Oliva Prat. Quart Col·loqui Internacional d'Arqueologia (Puigcerdà 1980)*, Puigcerdà, CYMYS, 1982, p. 239-246. Vegeu també el complex tractament que en fa F. LARA PEINADO, *Epigrafia romana de Lérida*, Lleida, CSIC / IEL, 1976, núm. 138.

27. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica...*», p. 223-225. Per al cas de Tortosa cf. E. MIRALLES, «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa», *Nous Col·loquis*, IV, 2000, p. 137-147.

pressor, poden constituir una bona documentació en el cas d'inscripcions perdudes, d'inscripcions que han sofert encara més l'erosió del temps i de la intervenció antròpica, i també d'aquelles que ens semblen suspectes en el moment actual, com pot ser el cas de la inscripció *CIL* II 4624 (= *IRC* III 184 i lám. LII-LIII i fig. 5), conservada encara avui a Figueres, que Pujades (f. 113v) copia amb cura en un suport que potser no sembla correspondre a l'actual, tant per l'ús que se'n feia, que pressuposa una altra dimensió, com per la presentació del text. D'altra banda, el text, com ja vàrem demostrar, és clarament una còpia moderna.²⁸

El fet d'haver pogut utilitzar alguns manuscrits del mateix Pujades que es conserven a la Bibliothèque Nationale de França ens ha permès de constatar de primera mà com eren acurades aquestes còpies autòptiques.²⁹ El mateix succeeix amb dues inscripcions de Sant Pere de Roda, segurament genuïnes, que inclou en la versió castellana de la seva *Corònica*.³⁰

Si la fiabilitat general de Pujades és ben evident en altres còpies i citacions, aquest fet es veu sens dubte reforçat per l'aparat bibliogràfic que acompanya la seva obra. Aquest aparat resulta excepcional per al seu temps i recull pràcticament totes les publicacions fonamentals en el camp de la història i de l'epigrafia romanes. Això és encara més significatiu si considerem que Pujades no té contactes directes ni freqüents amb els humanistes italians tardans que en aquell període s'ocupen dels temes que ell vol tractar. Veritablement som davant d'un erudit que es manté al dia amb esperit crític i àvid de noves informacions que puguin enriquir el seu cabal. No cal insistir que el contrast amb la seva credulitat és palès i que la

28. Cf. *IRC* III, p. 169-170.

29. M. MAYER, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró», *Faventia*, 2/2, 1980, p. 101-107, on només vàrem tractar els afegitons que el mateix Pujades féu a la traducció castellana de la primera part de la seva *Corònica*, tot deixant per a una altra ocasió els denominats *Flosculi*. Cf. sobre el contingut d'aquesta obra, A. MOREL-FATIO, «Notícia sobre la colecció de documents relatius a la història de Catalunya recogidos por G. Pujades conocidos con el nombre de *Flosculi*», *Revista de Ciencias Históricas*, 2, 1881, p. 51-57, i TORRENT ORRI, «La Crònica...», p. 91-95. La documentació sobre Tortosa dels *Flosculi* fou recollida en G. ALFÖLDY, M. MAYER OLIVÉ, A. U. STYLOW, adiuvente H. KRUMMREY, ed., *Corpus inscriptionum Latinarum II. Inscriptiones Hispaniae Latinae, ed. altera, fasc. 14, prima pars*, Berlin-New York, 1995 (= *CIL* II²/ 14), núms. II²/ 14, 781, 788 i 796 (fitxes signades per G. Fabre, M. Mayer i I. Rodà).

30. BNF, ms. Espagnol 118, f. 167v-168. Cf. *IRC* III, 185-186, p. 170-171, dins M. MAYER, I. RODÀ *et alii*, *Fonaments*, 8, 1989, p. 181-231, esp. p. 199-220.

raó d'aquesta paradoxa no pot ser altra que la voluntat de no renunciar ni a un bocí d'informació que pugui documentar i enaltir la seva pàtria. La referència a autors anteriors de prestigi contribueix a apaivagar qualsevol escrúpol i justifica l'ús de les dades. El binomi Morales i Viladamor resulta un element probatori no només freqüent, com hem vist fins ara, sinó fins i tot privilegiat.³¹ Les fonts utilitzades són però molt diverses i en el cas de les inscripcions en coneixem bé els elements fonamentals.³² Tal com en el cas anterior, en el temps de Pere Miquel Carbonell,³³ Jeroni Pujades anà adquirint una biblioteca de proporcions importants, tant pel que fa a la seva època com al seu propi poder adquisitiu, i val a dir que en aquest fons hi figuraven la major part de les seves fonts bibliogràfiques.³⁴

31. Sobre Ambrosio de Morales cf. E. REDEL AGUILAR, *Ambrosio de Morales: estudio biográfico*, Córdoba, Imprenta del Diario, 1909; S. SÁNCHEZ MADRID, *Arqueología y Humanismo: Ambrosio de Morales*, Córdoba, Universidad de Córdoba. Servicio de Publicaciones, 2002; i especialment per a l'epigrafia J.-N. BONNEVILLE, «À propos de l'exploitation des livres anciens par E. Hübner: les "Antigüedades" de Ambrosio de Morales (1575)», dins *Épigraphie hispanique*, p. 68-83. Sobre l'obra de Viladamor cf. ara E. MIRALLES (ed.), *Antoni Viladamor, Història general de Catalunya*, Barcelona, Fundació Noguera, 2007; E. MIRALLES, «Antoni Viladamor i la *Història General de Catalunya*: la relació amb els seus coetanis i la recepció de l'obra fins el segle XIX», *Recerques*, 40, 2000, p. 99-116; E. MIRALLES, «L'historiador Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 17, 1997, p. 121-152; E. MIRALLES, «Fonts i criteris de compilació en la *Història general de Catalunya* d'Antoni Viladamor», dins *Història i Llegendes al Renaixement*, p. 227-248; a més, L. ORRIOLS, *Antoni Viladamor i la seva «Història General de Catalunya»*. *La invenció de la història*, Barcelona, Dalmau, 1999. Recordem també que el manuscrit 224 de la Biblioteca Episcopal de Vic, *Primera part de la Història General de Catalunya*, d'Antoni Viladamor, fou propietat de Pujades, cf. J. GUDIOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona, Impr. de la Casa de Caritat, 1934, p. 216; cf. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica...*», p. 217.

32. Cf. ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica...*», p. 216-217 i 222-223.

33. Sobre la biblioteca de Pere Miquel Carbonell cf. M. MAYER, «Un opuscle de Pere Miquel Carbonell a l'Arxiu Capitular de Barcelona», *Faventia*, 1/2, 1979, p. 293-305; continuen sent fonamentals els treballs de J. RUBIÓ I BALAGUER, «Un bibliòfil català del segle XV: En Pere Miquel Carbonell», dins *La cultura catalana del Renaixement a la decadència*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1964, p. 79-89; J. RUBIÓ I BALAGUER, «Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell, fins a l'any 1484», dins *Sobre biblioteques i biblioteconomia*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 37-57; i J. RUBIÓ I BALAGUER, «Pere Miquel Carbonell, bibliòfil», dins *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1979², p. 123-130; vegeu ara A. ALCOBERRO PERICAY (ed.), *Pere Miquel Carbonell, Cròniques d'Espanya*, Barcelona, Barcino, 1997; A. ALCOBERRO PERICAY, «L'Arxiu Reial de Barcelona i la historiografia humanista: les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13, 1993, p. 515-524.

34. Cf. M. PUJOL CANELLES, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca

Una última observació ens podrà demostrar la capacitat de Jeroni Pujades d'interpretar de la realitat, quan disposa veritablement de dades i no s'ha d'emparar en citacions bibliogràfiques tot recollint treballs anteriors: es tracta de revisar la sèrie de pedestals de *Lucius Licinius Secundus* de Barcelona, que pogué estudiar, copiar i dibuixar de forma directa a la seva pròpia ciutat.

Pujades recull set dels vint-i-tres pedestals dedicats a aquest personatge, que fou llibert i *accensus* de Luci Licini Sura, la mà dreta de l'emperador Trajà.³⁵ Els pedestals són, en l'ordre de còpia de Pujades: *IRC IV 90* (= *CIL II 4539*), avui perdut (f. 170); *IRC IV 98* (= *CIL II 4546*) (f. 170v); *IRC IV*

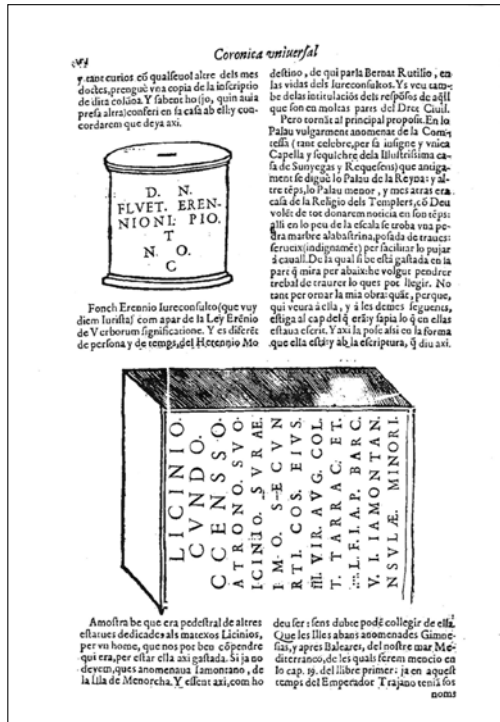

Figura 3.

particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 18, 1985, p. 99-247. Sobre algunes biblioteques importants del període immediatament precedent, vegeu M. MAYER, «Towards a History of the Library of Antonio Agustín», *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 60, 1997, p. 261- 272.

35. Cf. *IRC I 125* i *IRC IV*, 83-104, p. 163-188, per a aquest conjunt epigràfic.

97 (=CIL II 4545) (f. 171); IRC IV 89 (=CIL II 4538), avui també perdut (f. 171v); IRC IV 92 (=CIL II 4532), també desaparegut en l'actualitat (f. 172); IRC IV 99 (=CIL II 4547), perdut (f. 172v) (Fig. 3); IRC IV 93 (=CIL II 4541), pedestal del qual ens dóna l'historiador la primera notícia i que avui és perdut (f. 173). En tres casos els pedestals estan copiats al manuscrit 858 de la BUB.³⁶ El text de la *Corònica* impresa és, doncs, superior al d'aquest manuscrit, ja que en seria la font i, per tant, un element insubstituïble de la tradició d'aquests importants textos. Només aquest fet serviria ja per justificar la tasca de Jeroni Pujades com a epigrafista de camp *avant la lettre* i el valor per als estudis epigràfics de la seva obra sovint massa oblidada o menystinguda.

Farem esment, per tal de cloure aquesta breu aproximació amb els elements més positius, d'alguns casos més en els quals l'esforç de l'historiador barceloní resulta fonamental.

Així, en el cas de *RIT* 941,³⁷ el testimoni de Pujades (f. 346v) resulta potser fonamental, ja que el pren d'Antoni Agustí, de J. Teres i de L. Ponç d'Icard, i en dóna el text. També ho és (f. 79) per a la denominada torre dels Escipions, *RIT* 921 (=CIL II 4283), on la seva lectura es combina amb la de Ponç d'Icard. És, en tot cas, fonamental la seva còpia (f. 185) per a *IRC* I 66 (=CIL II 4494), dedicada a Antoni Pius de Terrassa, car completa el text molt deteriorat en la part final en l'actualitat. En el cas d'*IRC* III 30 (=CIL II 4623) d'Empúries, per al qual Pujades (f. 148v) és el document més antic, resulta de gran importància històrica. Resulta determinant la notícia que dóna (f. 197v) per a *IRC* III 2 (=CIL II 4621), ja que el pedestal fou trobat el 1608 a Girona i n'és el primer esment amb dades precises; també és determinant per a *IRC* IV 186 (=CIL II 4955), trobat l'any 1596 a Montjuïc, ja que Pujades (f. 171) amb el seu dibuix dóna la pauta per a una reconstrucció diferent de la tradicional.³⁸ L'esment de l'historiador (f. 148) d'*IRC* IV 51 (=CIL II 4521), del qual dóna la ubicació, pot contribuir a dissipar el dubte sobre l'origen barceloní o tarragoní d'aquesta inscripció, que es conservà per un temps a la col·lecció de l'ardiaca Lluís Desplà a la

36. *IRC* IV 90, 89 i 92, tots ells al f. 85 del ms. 858 de la BUB.

37. G. ALFÖLDY, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlin, Walter de Gruyter, 1975 (=RIT).

38. El text és recollit també al ms. 858 de la BUB, f. 82v. Es tracta del mil·liari conegut com de «Sta. Madrona», cf. *IRC* IV 186, p. 220-221, lám. LXVI.

seva casa prop de la catedral de Barcelona.³⁹ La còpia (f. 100) d'*IRC* I 183 (= *CIL* II 4548), de Vilassar, encara que derivi dels «memorables» de Pere Miquel Carbonell, és ara per ara un testimoni indispensable.⁴⁰

Des d'un altre punt de vista resulta interessant observar com indica que depèn (f. 148v-149 i 166) absolutament d'Apianus i Amantius per als epígrafs d'Isona, *IRC* II 19 (= *CIL* II 4458), 35 (= *CIL* II 4465), 34 (= *CIL* II 4473) i 32 (= *CIL* II 4468),⁴¹ que segurament no pogué mai veure i comprovar; són però tots ells presents també en el manuscrit de Pere Miquel Carbonell conservat a l'Arxiu Capítular de Girona⁴² i sabem també que una bona part del *corpus* d'Isona, *Aeso*, fou conegut per Antoni Agustí i Lluís Ponç d'Icard.⁴³ El mateix succeeix (f. 167) amb el mil·liari trobat a Vinaixa, *IRC* II 95 (= *CIL* II 4930), al qual no tingué accés.

Una última observació pot tancar aquest assaig: l'actitud de Jeroni Pujades davant d'una polèmica científica. La qüestió a la qual ens referim (f. 205-206) afecta dues inscripcions veres *CIL* II² 14, 929 i 930 (= *RIT* 89 i 90 = *CIL* II 4102 i 4103), dedicades respectivament a l'emperador *Carus* i al seu successor *Carinus*. Val a dir que ambdues inscripcions, encara avui conservades, porten el nom d'ambdós emperadors cancel·lats en virtut d'una *damnatio memoriae*. Jeroni Pujades en recull tres, una de *Carinus* llegida per ell a Tarragona, una segona de *Carinus* segons la versió que en donen Viladamor, Carbonell, Ponç d'Icard, Apianus i Amantius, i una tercera dedicada a *Carus* segons els testimonis de Viladamor i Morales. Segons la informació que ens dona, foren totes tres considerades una de sola

39. Per a la col·lecció de Lluís Desplà cf. A. DURAN I SANPERE, «La casa de l'ardiaca», dins *Barcelona i la seva història: la formació d'una gran ciutat*, Barcelona, Curial, 1972, p. 401-408; cf. *IRC* IV, p. 19. És interessant notar que Pujades (f. 203v) cercà infructuosament *IRC* IV 25 (= *CIL* II 4506), una inscripció en honor de l'emperador Aurelià, encara avui conservada, que anà a raure a la mateixa col·lecció del canonge Desplà.

40. El text és recollit també al ms. 858 de la BUB, f. 74v.

41. *IRC* II 35 és present al ms. 858 de la BUB, f. 79.

42. *Adversaria* (1492). Sobre aquest manuscrit cf. M. A. ADROHER BEN, «Estudios sobre el manuscrito *Petri Michaelis Carbonelli adversaria* 1949 del Archivo Capítular de Gerona», *Anuario del Instituto de Estudios Gerundenses*, II, 1956-1957, p. 109-162; ESPLUGA, GUZMÁN, MAYER, «L'epigrafia a la *Corònica...*», p. 216 i 223.

43. Cf. *IRC* II, p. 7 i 10.

per Adolfo Ocon,⁴⁴ que seguí en aquest afer l'opinió d'Onofrio Panvinio. L'afer és més complex del que deixa entendre Pujades, ja que Panvinio no només pensava que les dues existents fossin una sola gravada en dues cares, sinó que suposava que en realitat fos un pedestal amb tres cares gravades per al qual sembla fins i tot haver forjat una tercera inscripció dedicada a Numerià.⁴⁵ Pujades fou conscient que no es tractava d'un sol pedestal malgrat el que havia llegit a Ocon i el prestigi de Panvinio, però no es conformà amb seguir la seva comprovació sobre la pròpia realitat de les peces. No cal gairebé dir que l'opinió de Pujades fou mantenir l'existència de tres inscripcions, conseqüència lògica de la seva voluntat de no privar la història de Catalunya de cap document quan es podia aduir algun tipus d'autoritat o versemblança per mantenir-lo, malgrat prestigioses opinions contràries, cosa que no deixa d'esmentar i de discutir en una evident independència de criteri, encara que el resultat ens pugui semblar, crec que justificadament, ja previsible, en raó dels paràmetres de l'historiador. Podem observar a més que no esmenta un text que podria ser referit a Numerià, la qual cosa diu molt, però, de la marcada atenció als fets que considera reals.

Aquestes poques pàgines, en les quals hem intentat penetrar de nou en l'entrellat de dades i d'influències que ha sofert la *Corònica* de Pujades, han estat una revisió dels propis resultats obtinguts anteriorment, tot intentant comprendre amb més claredat quines foren les seves intencions i destacant el principi patriòtic que les inspiraren i que en ocasions s'enfrontaren amb el rigor metodològic, salvant-ne però gairebé sempre les formes. No cal dir que malgrat aquests condicionants el resultat obtingut per Pujades és de gran relleu i creiem que aquestes pàgines poden contribuir a una revalorització de la *Corònica* com a document cabdal per a una part substancial de l'epigrafia romana de Catalunya coneguda a inicis del segle XVII.

44. Sobre Adolphus Occo i les seves *Inscriptiones veteres in Hispania repertas, collectas digestas et nunc primum in lucem editas, ad generosum et illustrem comitem Marcum Fuggerum*, Heidelberg, 1596, cf. *CIL* II, p. XVII, núm. 43.

45. Cf. *CIL* II, p. 549 ad n. 4103: «Ad exemplum titulorum Cari et Carini n. 4102. 4103 Panvinius in fatis ad a. U. C. 1035 finxit tertium Numeriani hunc: *victoriosissimo / principi iuventut / m. aur. numeriano / nobiliss. caesari / pro. cos. /*, atque tres titulos illos iuxtaposuit quasi in uno eodemque lapidi reperti essent subscriptotribus simul nomine M. Aurelii Valentiniiani iisdem verbis atque in praecedentibus duobus. Triceps monstrum hoc ex Panvinio Smetius habuit p. 156, 1; e Smet. Occo 30, 1; Grut. 278, 1; e Grut. Finestres 57, 32; Florez 24, 92; Orell. 1045. Orellio soli suspectum erat propter Panvini auctoritatem.»